

Türk Dili 1

7.HAFTA
SES BİLGİSİ-II

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ DÜŞMESİ

- Sonunda –k bulunan bazı kelimeler –cık / -cek eki aldığı zaman sonlarındaki k'ler düşer:

küçük-cük → küçücük

minik-cik → minicik

ufak-cık → ufacık

büyük-cek → büyücek

çabuk-cak → çabucak

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ DÜŞMESİ

- Sonunda “k” bulunan bazı kelimeler –l, -al/-el eki aldığı zaman sonlarındaki k’ler düşer:

seyrek-l → *seyrel-*

alçak-l → *alçal-*

yüksek-l → *yüksel-*

ufak-l → *ufal-*

SES OLAYLARI / ÜNLÜ DÜŞMESİ

- İkinci hecesinde dar ünlü (ı,i,u,ü) bulunan kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldıkları zaman (vurgusu düşen orta hece) ünlüsü düşer:

asıl-ı→ aslı	karın-ı→karnı	oğul-u →oğlu
boyun-u→boynu	akıl-ı→aklı	fikir-i→fikri
cisim-i→ cismi	alın-ı→alnı	zülûf-ün→ zülfün
ayır-ıl→ ayrıl-	çevir-e→ çevre	devir-il-→ devril-
sıyrır-ıl-→sıyrıl-	kıvrır-ım→ kıvrım	ayır- ıntı→ayrıntı
devir-e→ devre	yalın-ız→yalnız	yanıl-ış→ yanlışı

SES OLAYLARI / ÜNLÜ DÜŞMESİ

- Et-,ol- yardımcı fiilleriyle birleşen birleşik kelimelerde de ünlü düşmesi olabilir. Bu türden ünlü düşmesine uğrayan kelimeler bitişik yazılmalıdır:

Sabır-et→sabret

şükür-et→şükret

kayıp-ol→kaybol

emir-et→emret

kahır-ol→kahrol

hapis-et→hapset...

SES OLAYLARI / ÜNLÜ DÜŞMESİ

- -la / le , -ar / -er...gibi bazı ekleri alan kimi kelimelerde de ünlü düşmesi olabilir:

Yumurta~~a~~-la → yumurtla-

sızı~~i~~-la → sızla-

ileri~~i~~-le → ilerle-

koku~~u~~-la → kokla-

oyu~~n~~-a → oyna-

uyu~~u~~-ku → uyku

sarı~~i~~-ar- → sarar-...

SES OLAYLARI / ÜNLÜ DÜŞMESİ

- Bazı birleşik kelimelerde yan yana gelen iki ünlüden biri düşer:

*cuma-**e**rtesi → cumartesi*

*pazar-**e**rtesi → pazartesi*

*sütlü-**aş** → sütlaç*

*güllü-**aş** → güllaç*

*kahve-**e**altı → kahvaltı*

*ne-**i**çin → niçin*

*ne-**a**sıl → nasıl*

SES OLAYLARI / ÜNLÜ DÜŞMESİ

- Kimi şiirlerdeyse ölçüye uydurmak için bazı sesler düşürülür ve yerine kesme işareti konur:

Karac'oğlan, n'eylersin, n'eyleyim...

SES OLAYLARI / ÜNLÜ DÜŞMESİ

- Bazı durumlardaysa iki ünlü yan yana gelmediği halde ünlünün düştüğü görülür. Buna “ünlü aşınması” denir:

*Ner**e**-de → nerde*

*or**a**-dan → ordan*

*bur**a**-da → burda*

*içer**i**-de → içerde*

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ YUMUŞAMASI

- Ünsüz Değişimi / Yumuşaması
- Sonunda “p,ç,t,k” sert ünsüzleri bulunan kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldığı zaman sonlarındaki sert ünsüzler yumuşayarak “b,c,d,g/ğ” olur:

ağaç-ı → ağacı

kitap-ı → kitabı

git-en → giden

renk-i → rengi

yüreğ-i → yüreği...

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ YUMUŞAMASI

- Bazı birleşik kelimelerde de yumuşama görülebilir:

kayıp-et→kaybet-

kayıt-ol→kaydol-

kayıp-ol→kaybol-

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ YUMUŞAMASI

- Tek heceli kelimelerin büyük bir kısmı bu kurala uymaz:

tek-il → *tekil*

iç-i → *içi*

seç-enek → *seçenek*

ek-in → *ekin*

yak-ıt → *yakıt*

aç-ık → *açık*

ip-i → *ipi*

süt-ü → *sütü*

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ YUMUŞAMASI

- ◉ *Bazıları da uyar:*

çok-u → çoğu

but-u → budu

aç-ıkmak → acıkmak

taç-ı → tacı

dip-i → dibi

uç-u → ucu

kap-ı → kabı

renk-i → rengi

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ YUMUŞAMASI

- Yabancı asıllı kelimelerin bir kısmı bu kurala uymaz:

devlet-in → devletin

millet-e → millete

hukuk-un → hukukun

kaput-u → kaputu

tarot-u (fal) → tarotu

misket-in → misketin

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ YUMUŞAMASI

- Özel isimler, söyleyişte yumuşasa bile yazıda gösterilmez:

Mahmut-u

Şırnak-ın

Sinop-a

Zonguldak-a

Zagrep-in

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 1: Aşağıdaki cümlelerde geçen altı çizili kelimelerden hangisi ünsüz yumuşamasına örnek olabilir?

- A) Herkes bu konuda devlete yardım etmeli.
- B) Yükümüzü biraz olsun hafifletemez mi?
- C) Bugün yine açız evlatlarım, diyordu.
- D) Mektubunun gecikmesi beni üzdü.
- E) Herkes kendi kaderini yaşar.

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 2: Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ünsüz yumuşamasına örnek olabilecek bir sözcük kullanılmamıştır?

- A) Yağmura yakalanmaktan kurtulamadık.
- B) Sütü çanağa boşalttı.
- C) Anıta, akın akın gidiyor insanlar.
- D) Kitapları dolaba yerleştirdi.
- E) Yurda gizlice girenler, yakalandı.

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 3:

Alnında nurdan bir ışık
Geceyi aydınlattı her dem
Yüreğin sevgi yumağı
Kötülüklerden arınmış
İyilik meleği

Dizelerinde aşağıdakilerden hangisi görülmez?

- A) ünsüz yumuşaması
- B) ünsüz düşmesi
- C) ünlü düşmesi
- D) ünsüz benzeşmesi/sertleşmesi
- E) ulama

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

• **ÖRNEK SORU 4:** Aşağıdaki altı çizili sözcüklerden hangisinde ünlü düşmesi olmamıştır?

- A) Alnında bir ateş yanıyordu sanki.
- B) Bu soruyu yanlış anlamışım.
- C) Yalnız insanlar mutsuz olur.
- D) Keçilerin boyunlarına ipler geçirildi.
- E) Kıvrılarak gelen yılandan hepimiz korkmuştuk.

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

NOT: Örnek test soruları çeşitli internet sitelerinden derlenerek hazırlanmıştır.

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ BENZEŞMESİ (SERTLEŞMESİ)

Ünsüz Benzeşmesi / Sertleşmesi

- Sonunda **f,s,t,k,ç,ş,h,p** (fıstıkçı şahap) sert ünsüzleri bulunan kelimeler, “**c,d,g**” yumuşak ünsüzleriyle başlayan bir ek aldığı zaman ekin başındaki yumuşak ünsüzler sertleşerek “**ç,t,k**” olur:

*koltuk***k**-dan → *koltuk***tan**

*millet***t**-ce → *millet***çe**

*sınıf***f**-da → *sınıf***ta**

*git***t**-di → *gitt***i**

*aş***ş**-cı → *aş***çı**

*kes***s**-gin → *kes***kin**

*bas***s**-gı → *bas***kı**

*Türk***k**-ce → *Türk***çe**

*1905***-de** → *1905'***te**...

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ BENZEŞMESİ (SERTLEŞMESİ)

UYARI: Ünsüz benzeşmesi kuralına uyulmazsa yazım yanlış yapılmış olur:

YANLIŞ **DOĞRU**

yapdık *yaptık*

1923'de *1923'te*

geçdi *geçti*

Arapca *Arapça*

yavaşca *yavaşça*

simitci *simitçi*

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ BENZEŞMESİ (-nb- / -mb- Değişimi)

Dudak Ünsüzleri Benzeşmesi (n-b Çatışması/-nb- -mb- Değişimi):

- Türkçede "n" ünsüzü ile biten bir heceden sonra "b" ile başlayan bir hece gelmez.
- Bu durumlarda dudak ünsüzlerinden "b" sesi kendisinden önceki "n" sesini "m" sesine dönüştürür.
- "b, m, p" sesleri dudak ünsüzüdürler. Bu seslerin oluşum yerleri aynıdır. Bu ses olayındaki mantık da esasen buradan kaynaklanmaktadır.
- Dudak ünsüzleri benzeşmesi (n-b çatışması)Farsça kelimeler başta olmak üzere daha çok yabancı kelimelerde görülür.

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ BENZEŞMESİ (-nb- / -mb- Değişimi)

- Aşağıdaki örneklerde günümüz Türkçesindeki benzeşmeye uğramış şekli verilmiş, parantez içinde de sözcüğün benzeşmeye uğramamış şekli verilmiştir. Sözcükleri parantez içindeki benzeşmeye uğramamış şekliyle yazarsak yazım yanlışı yapmış oluruz:
- **Örnekler:** *sümbül (sünbül), tembel(tenbel), pembe(penbe), tambur(tanbur), muşamba(muşanba), ambar(anbar), cimbız(cınbız), amber(anber), komposto(konposto), kambur(kanbur), kamber(kanber), mümbit(münbit), çember(çenber), çarşamba(çarşanba), perşembe(perşenbe), saklambaç(saklanbaç), dolambaç(dolanbaç)...*

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ BENZEŞMESİ (-nb- / -mb- Değişimi)

- **Uyarı 1: Özel isimlerde dudak ünsüzleri benzeşmesi kuralı aranmaz:** İstanbul, Safranbolu, Zeytinburnu, Binboğa
- **Uyarı 2: Birleşik sözcüklerde dudak ünsüzleri benzeşmesi (n-b çatışması) kuralı aranmaz:** onbaşı, binbaşı, günbatımı, sonbahar

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ TÜREMESİ

Ünsüz Türemesi

- Yabancı dillerden geçen bazı kelimelerden sonra ünlüyle başlayan bir ek veya kelime gelirse sözcüğün yabancı dildeki orijinal yazılışındaki çift ünsüz ortaya çıkar:

his-et → *hisset*

af-et → *affet*

hak-ı → *hakkı*

red-et → *reddet*

sır-ı → *sırrı*

hat-ı → *hattı...*

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ TÜREMESİ

- **UYARI:** Yan yana gelen her aynı ses, ünsüz türemesi değildir!

Hissiz (his-siz), cadde, madde, ciddi....

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ TÜREMESİ

- **NOT:** Ünlüyle biten kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldığı zaman araya “y ve n” ünsüzlerinden biri türer. Bu ünsüzlere yardımcı ünsüz veya kaynaştırma ünsüzü adları verilir:

araba-ı → *arabayı*

Amasya-a → *Amasya'ya*

kapıcı-ın → *kapıcının...*

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ TÜREMESİ

- Bazı durumlarda ise iki ünlü yan yana gelmediği halde araya n ünsüzü girebilir. Buna “koruyucu ünsüz” denir:

o- da → oⁿda

bu- dan → buⁿdan

şu-u → şuⁿu...

SES OLAYLARI / ÜNSÜZ TÜREMESİ

- **UYARI:** Üniversite giriş sınavı için hazırlanan kaynak kitaplarda “s, ş” sesleri de kaynaştırma ünsüzü olarak (y,ş,s,n) verilmektedir. Ancak bu iki ünsüz sadece tek bir ekle kullanılır. Genel bir kaynaştırma ünsüzü olmadığından akademik anlamda “y ve n” sesleri kaynaştırma sesi olarak kabul edilir. Bizim derslerimizde de sadece “y” ve “n” seslerini kaynaştırma ünsüzü olarak kabul edeceğiz.

SES OLAYLARI / ÜNLÜ TÜREMESİ

Ünlü Türemesi

- -cık / -cik eki alan bazı kelimelerde araya bir ünlünün girdiği görülür:

bir-cik → *bir***i***cik*

az-cık → *az***i***cık*

genç-cik → *genc***e***cik*

dar-cık → *dar***a***cık...*

SES OLAYLARI / ÜNLÜ TÜREMESİ

Pekiştirilmiş bazı kelimelerde de ünlü türemesi olabilir:

yalnız → *yap***a***yalnız*

çevre → *çep***e***çevre*

gündüz → *güp***e***gündüz*

düz → *düp***e***düz...*

SES OLAYLARI / ÜNLÜ TÜREMESİ

- Ünsüzle biten eylemler -yor eki alınca bu ek kendinden önce mutlaka ünlü istediğinden eylemle –yor eki arasında dar bir ünlü (ı,i,u,ü) türer:

*gel-yor→gel***i**yor

*kaç-yor→kaç***ı**yor

*gör-yor → gör***ü**yor

*yor-yor→yor***u**yor...

SES OLAYLARI / ÜNLÜ TÜREMESİ

- **UYARI:** Şimdiki zaman eki “-yor” ses bilgisinde en fazla karşımıza çıkan eklerdendir. Pek çok uyumsuzluğa ve ses olayına neden olabilir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

SES OLAYLARI / ÜNLÜ TÜREMESİ

- Büyük ünlü uyumunu sadece ince ünlülü eyleme eklenirse bozar: *geliyor, görüyor...*
- Küçük ünlü uyumunu her zaman bozar çünkü ilk hece dışındaki “o, ö” sesleri küçük ünlü uyumu kuralına aykırıdır: *radyo, eko, rapor, kanto, traktör...*

SES OLAYLARI / ÜNLÜ TÜREMESİ

- "a, e" geniş ünlüleriyle biten eylemlere gelirse onları daraltarak "ı,i,u,ü"den birine dönüştürür:

ara(mak) → arı-yor

dinle(mek) → dinli-yor

gözle(mek) → gözlü-yor

tuzla(mak) → tuzlu-yor...

SES OLAYLARI / ÜNLÜ TÜREMESİ

- Dar ünlüyle (ı,i,u,ü) biten bir eyleme gelirse hiçbir ses olayı meydana gelmez:

oku(mak) → okuyor

yürü(mek) → yürüyor

acı(mak) → acıyor...

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 1:

Hani ey gözlerim, bu son vedada
Yolunu kaybeden yolcunun dağda
Birini çağırmak için imdada
Yaktığı ateşi yakmayacaktın.

**Yukarıdaki altı çizili sözcükte görülen ses olayları
aşağıdakilerden hangisinde verilmiştir?**

- A) Ses türemesi-ses benzeşmesi
- B) Ünlü düşmesi- ünsüz yumuşaması
- C) Ünlü düşmesi- ses türemesi
- D) Ünsüz yumuşaması- ünsüz türemesi
- E) Ünlü türemesi- ünlü daralması

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 2: Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ünsüz uyumsuzluğu yazım yanlışına sebep olmuştur?

- A) Sınıftan garip garip sesler geliyordu.
- B) Testdeki soruların çoğunu cevapladı.
- C) Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor.
- D) Yine gezmekten mi geliyorlarmış.
- E) Sanatçı 1975'te yazın hayatına başlamış.

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 3: Aşağıdaki cümlelerden hangisinde ünsüz yumuşaması kuralına örnek yoktur?

- A) O umudunu hiçbir zaman yitirmedi.
- B) Öğretmen sınıfa girdiğinde öğrenciler ayağa kalktı.
- C) Sevincimizi yarım bırakan bu olay çok kötüydü.
- D) İki gündür yağan kar, yolları hepten kapattı.
- E) Yarın İstanbul'a kızımı görmeye gideceğim.

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 4: Aşağıdaki cümlelerin hangisinde, hem ünsüz benzeşmesi/sertleşmesi hem ünsüz yumuşaması örneklendirilmiştir?

- A) Siz bu kalabalığı neye bağlıyorsunuz?
- B) Bu insanları buraya toplayan ne olabilir?
- C) Bu tür eylemlerin çözüm olmadığı anlaşılmadı mı?
- D) Sorumluların bunlardan etkilendiklerini söyleyebilir misiniz?
- E) İnsanların, özgürlüğü sokakta araması doğru mu?

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 5: Aşağıdaki altı çizili sözcüklerden hangisinde "ünlü türemesi" söz konusudur?

- A) Giderken bize de kısacık bir mektup bırakmış.
- B) Arabamız o daracık sokakta zorlukla ilerliyordu.
- C) Bütün gününü o küçücük odada geçirmiş.
- D) Hissettiklerini ancak kâğıda dökabiliyordu.
- E) Doğada keşfedilmemiş çok sır var.

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 6: Aşağıdaki sözcüklerden hangisi ünlüyle başlayan bir ek aldığında, ötekilerden farklı bir ses olayı gerçekleşir?

- A) buyruk
- B) omuz
- C) akıl
- D) oğul
- E) resim

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 7: Aşağıdaki sözcüklerden hangisi ünlüyle başlayan bir ek aldığında, hem ünsüz yumuşamasını hem hece düşmesini örneklendirir?

- A) kayıp
- B) amaç
- C) gönül
- D) tanık
- E) umut

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

ÖRNEK SORU 8: Kimi bileşik sözcüklerin oluşumunda yan yana gelen ünlülerden birinin düşmesine "aşınma" denir. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde buna örnek olabilecek bir kullanım yoktur?

- A) Kahvaltısını bitirmeden kalktı.
- B) İlkokul yıllarımı unutamıyorum.
- C) Bunu nasıl söyleyeceğimi bilmiyorum.
- D) Neylersin, ölüm herkesin başında!
- E) Cumartesi günü dönecekmiş.

SES OLAYLARI / ÖRNEK SORULAR

NOT: Örnek test soruları çeşitli internet sitelerinden derlenerek hazırlanmıştır.